

79 719

Библиотека у Матице српске

Др. В. ГЛУШАЦ.

Кисачи

~~# 22631~~

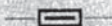
II 1207

НЕКОЛИКА ПИТАЊА

ИЗ ПРОШЛОСТИ

БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ПОВОДОМ НАПАДАЈА НА „ИСТОРИЈУ СРП-
СКОГА НАРОДА“ ОД Г. СТ. СТАНОЈЕВИЋА

ПОСВЕЂЕНО ХРВАТСКОЈ ИНТЕЛИГЕНЦИЈИ
У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

ТУЗЛА
Штампарија Ристе Секулића.
1921.

Др Васо Глушац
**НЕКОЛИКА ПИТАЊА ИЗ
ПРОШЛОСТИ БОСНЕ И
ХЕРЦЕГОВИНЕ**

Мјесто предговора

Поводом неразборитих нападаја на г. Станојевићеву *Историју српскога народа*, подврћи ћу објективној критици неколика питања из наше босанске прошлости, па да се јасно види ко је нашу историју фалсифицирао и зашто ју је фалсифицирао.

Овом приликом подсетићу нашу браћу босанске Хрвате на њихово држање прије аустоугарске окупације Босне и Херцеговине и насотојаћу да дјелујем на њихову памет и срце, па да се опет поврате на братске стазе по којима смо загрљени ишли прије четрдесет и пет година. Онда смо заједно и братски стремили једној великој идеји. Данас је та идеја стварност, а сан наших пређа¹ потпуна је јава.

Стога треба да смо данас још више збратимљени и загрљени, па да своје мисли, сву своју снагу и сву своју љубав пре-

¹ пређа - предака

несемо на нашу мајку – нашу милу, лијепу, величанствену и слободну и уједињену Отаџбину.

Писац

Неколика питања из прошлости Босне и Херцеговине

Поводом нападаја на „*Историју српскога народа*“ од г. Ст. Станојевића

Почетком школске године 1921/22. увела је покрајинска Управа у Босни и Херцеговини као уџбеник за средње школе „*Историју српскога народа са прегледом хрватске и словеначке историје*,“ што ју је написао професор београдског Универзитета г. Ст. Станојевић.

Чим је овај уџбеник освануо у књижарама и ученици га почели куповати, одмах су противници народног и државног јединства у „Хрватској слози“ и муслиманској „Правди“ дигли толику галаму на г. министра просвјете, на покрајинску управу и на г. Станојевића, као да се је не знам шта догодило. На сасвим демагошки начин почели су доказитави како се тим уџбеником вријеђају Хрвати, јер се у уџбенику налазе ријечи да је бивша аустроугарска управа у Босни и Херцеговини стварала Хрвате.

Међутим, у г. Станојевића уџбенику, који је прописан за наше средње школе, тих ријечи апсолутно нема.

Те ријечи, али у сасвим другом смислу, налазе се у г. Станојевићевој *Историји српског народа*, књига II, треће издање, што се прије рата употребљавала у Краљевини Србији.

Београдски књижар г. Геца Кон, прештампао је тај уџбеник почетком године 1919, као треће издање, не промије-

нивши у њему ништа осим тога што је замолио г. Станојевића, па је он на крају књиге укратко додао улогу Србије у Великом рату и исход тога рата за наш цјелокупан троимени народ. Уџбеник је било потребно издати што прије, јер, повративши се у Србију, наша браћа нијесу имала ни других најпотребнијих уџбеника, а камоли *Историју српскога народа*. Све су били уништили окупатори Аустромађари и Бугари. Стога у томе издању, јер је издано на брзу руку, и нема историје наших осталих племена, Хрвата и Словенаца.

Како се јасно види из пописа школских књига, што га је издала покрајинска Управа као наређење свим средњим школама – то издање г. Станојевићеве *Историје* није ни прописано за средње школе, него сасвим други, наново обрађени, уџбеник у којем је врло лијепо обрађена и политичка и културна историја од сва три наша племена. Тај нови уџбеник изашао је ове, 1921. године и носи натпис: „*Историја српскога народа са прегледом хрватске и словеначке историје.*“

Из овога се јасно види да тим људима, коју су дигли толику галаму на државну управу и на г. Станојевића, није било стало до праве и чисте истине, него до стварања зле крви код наше браће Хрвата и до сијања мржње и раздора, од чега је живјела покојна Аустроугарска монархија.

А да је то тако види се већ и по томе што они нијесу престали са том галамом ни послје наређена покрајинске Управе, да се г. Станојевићев уџбеник повуче из средње школе.

Покрајинска управа, мислећи само на братску љубав и слогу, није много ни размишљала о томе; да ли ти људи чине то из љубави према држави и народном јединству, или из каквих других, закулисних намјера. Не размишљајући о томе није ни прегледала темељито уџбеник г. Станојевића, него је на брзу руку издала наређење, и тиме учинила једну велику

неправду и према науци и према српскоме народу. Па да је тиме ствар барем свршена, ни по муке, него ти демагози и викачи и надаље настављају свој занат, не би ли својом заглушном виком спријечили изучавање српске историје у средњим школама. То им је намјера и ништа друго, јер још није су изашли из онога старог менталитета у коме су се налазили под туђинском управом: када је било презрено све што је српско, и када се могло, па је чак и награђено било, набацивати се блатом на српску прошлост и српске светиње.

Да су то пријатељи народног јединства, не би њима сметали уџбеници ћирилицом штампани (јер и против тога пишу), не би за то нападали на државну управу, што је, уз већину латиницом штампаних уџбеника, увела неколико и ћирилицом штампаних. Заборављају људи да се не налазимо више у оквиру Аустороугарске монархије, него у слободној и уједињеној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

Оваквим нездравим појавама, крива је у првом реду хрватска интелигенција ових земаља, која ни најмање не настоји да се у хрватском дијелу нашега народа заувјек изгубе оне мисли и оне идеје што их је засијала стара туђинска управа својим перфидним начином: *Divide et impera!* Стара туђинска управа живјела је од наше међусобне мржње и свађе; а данас, кад се налазимо у својој властитој држави, колико српској, толико и хрватској, треба да добро отворимо очи и да уклонимо с пута све оно што нам смета напретку, а од чега је живјела стара туђинска управа. Повадимо трње и коров што га је она између нас посадила, и приближимо се једни другима, па ћемо видјети да смо браћа, да смо синови једне мајке, и да нам нашу драгу кућу треба заједнички и лијепо намјестити, да нам у њој буде угодан, мио и лак живот.

Кад би хрватски интелектуалци ових земаља у мислима, макар и површно, прешли проплост Босне и Херцеговине

под аустругарском управом, увјерен сам да би енергично стали на пут оваквим појава, као што су нападаји на ћирилске уџбенике и г. Станојевићеву *Историју српској народа*.

Пођимо, браћо, мало у прошлости, па ћете видјети колико смо неправде и тешких увреда доживјели ми, Срби у Босни и Херцеговини у задњих четрдесет година. Те увреде, које су нама нанесене од непријатељске управе, не би биле тако тешке и осјетљиве да нам их нијесу чинила и наносила баш наша браћа Хрвати. Па данас, послије нашега ослобођења и уједињења, ми Срби хоћемо да за љубав слоге и братства, и наше заједничке и љепше будућности, да све заборавимо и да браћи братски опростимо, јер нијесу били свјесни свога рада, мислићи да раде у интересу хрватског народа.

Ми то искрено хоћемо, али то неће наша браћа – босански Хрвати. Они и надаље гледају на нас Србе исто онако како су гледали и прије, за вријеме туђинске управе. Мрзе нас и нападају нас, и радују се сваком неуспјеху наше нове државе. То се види из свакога ретка њихових новина. Жалосно је, али је тако!

Они неће да се освијесте, па са виде, да су све оне ружне појаве раздора и мржње, што су некад настајале између нас и њих, биле плод тзв. аустромађарске идеје. Они врло добро знаду да је и школа, и управа, и судство, па чак и наука – све било упрегнуто у кола те аустромађарске идеје. Тој идеји на путу је стајала српска идеја, коју је аустругарска управа затекла у овим земљама, па је ту српску идеју требало пошто-пото угушити и уништити. За тим је циљем ишла аустругарска управа све до последњега дана свога боравка у Босни и Херцеговини.

Срби ових земаља уз муке и патње остајали су вјерни својој националној идеји, док су браћа Хрвати ишли сасвим

противним смјером, радећи за Аустроугарску монархију. У том су се, ето, сукобљавале двије супротне идеје: идеја српска – која је тежила мајци Србији и ослобођењу испод туђега господства, и идеја хрватска – која је тражила остварење својих идеала у оквиру Аустроугарске монархије.

Данас, кад се је то питање ријешило у корист српске идеје, ријешило се је уједно и у корист и чисте хрватске идеје, какву су заступали, прије појаве Старчевића и Франка, многи честити и велики људи хрватски. И код нас се је у Босни прије аустроугарске окупације радило и на једној и на другој идеји. Српска идеја имала је и онда исти циљ, док се је циљ хрватске идеју у томе погледу мијењао. Било је и онда људи Хрвата, нарочито међу босанским фрањевцима, који су пристајали и уз циљ српске идеје, тј. очекивали су спас од Србије и од ње тражили ослобођење свога народа, док су други пристајали уз циљ хрватске идеје, тј. тежили су да ступе у овир Аустроугарске монархије. Лијепо о томе каже на једном мјесту др фра Јулијан Јеленић:

„Dok je jedan dio franjevaca nazirao sreću svoga naroda u zajednici Srba i Hrvata, drugi je odmah prozreo srpske tendencije, te je sve upornije pristajao uz taradicionalne težnje svojih pređa i tražio blaženstvo u okviru Habzburške monarhije.“²

Такво је било стање прије окупације Босне и Херцеговине, а чим је окупација проведена, одмах се је све промијенило у корист ове друге тежње, тј. сви су босански фрањевци (а то је била у почетку једина интелигенција) почели радити у смислу нове аустроугарске управе, да се ове земље стално припоје хабзбуршкој монархији.

Такорећи, преко ноћи су промијенили своје мишљење чак и они најнапреднији од њих, који су до тада радили у

² Kultura i bos. franjevci, II str. 209.

смислу српске идеје, као што је то био пјесник „Осветника“, покојни фра Грга Мартић.

Мартић се је некада и Србином признавао, и у својој пјесми „Радост на садашњост српства“, штампаној у листу „Скоротечи“, 1842, пјева овако:

„Није вредан да се је родио,
 Међу нама лучу угледнуо,
 Српске мајке њедарца саснуо,
 Који то нам благо штети,
 Тај нам живот жели одузети.“³

Из те се пјесме јасно види, као рече фра Јеленић, да „Martić prezire sve izrode, a neprijatelje srpskoga roda i srpskoga pokreta smatra neprijateljima svoga života“.⁴

И пјесничка дјела Мартићева, која носе симболично име „Осветници“, испјевана су у томе духу. У њима су опјевани најбољи синови нашега народа, који су се борили са Османлијама за слободу и уједињење. Све што је потресало наша срца шездесетих и седамдесетих година деветнаестог столјећа, нашло је одјека и у Мартићевим „Осветницима“. У њима је прослављена јуначка Србија и Црна Гора, и са трврдом вјером у ослобођење опјеван је устанак у Босни и Херцеговини. Уз устанике од Невесиња и љуте Босанске Крајине, дигла су се, пјева Мартић, и браћа Шумадинци и Црногорици:

„Evo znaka iz oba oblaka:
 Što sa sinjeg zamračio mora,
 To će dić se bojna Gora Crna,
 I u zemlju naljeć' Hercegovu;

³ Kultura i bos. franjevci, II str. 176.

⁴ Kultura i bos. franjevci, II

A što ti se sa Dunaja vija,
To će ustat silna Šumadija,
Pa u Bosnu navaliti spravna.“⁵

Успјех српскога оружја и проширење Србије давали су пјеснику пуно наде да ће и Босна бити ослобођена и припасти мајци Србији као баштина цара Душана. На једном мјесту Мартић овако пјева:

„Nesta boja, ponesta pjevanja,
Što bi jošter bilo za Srbljane. –
A Srbiji slava dovijeka,
Jere na nju ostaje popjevka,
To od kad se svojinom nazvala,
Ni u miru nije mirovala,
No brigala bratske prigodaје,
Ni gotova ne žalila blaga
Na bjeqliće i na patenike,
Pa šiljala ponude i ljude
U obije zemlje očajane,
Slavnu Bosnu i Hercegovinu,
I hrabrila raju u čajanju,
A svomu se rodu radovala,
Da bi Bosna sreću pirovala
U bijelu gradu Biogradu,
Kano pravo leno Dušanovo.“⁶

Али резултат устанака и бојева за ослобођење испао је сасвим другачије. На Берлинском конгресу Босну и Херцего-

⁵ Osvetnici, str. 600.

⁶ Osvetnici, str. 623.

вину добила је Аустроугарска монархија, а не Србија. Тај преокрет, што је изненадио и разочарао цио српски народ – разочарао је и нашега пјесника фра Гргу Мартића. Али он се мири са том ситуацијом и постаје касније приврженик хабзбуршке монархије, и ради за идеју потпуног присаједињења Босне и Херцеговине Аустроугарској. Мартић је и овдје хтио да буде неки дипломата, какав је био и за вријеме турске управе, када је својим дипломатским држањем штитио рају и католичке и православне вјере од османлијских зулума. У својој ћелији пјевао је „Осветнике“ и надао се спасу од Србије, а на везировском дивану знао је придобити симпатије османлијских управника. Такав је по прилици био и у почетку аустромађарске управе, док на концу конца није постао њезин искрени приврженик.

Случај фра Грге Мартића није био осамљен. Са Србима су симпатисали и живјели у братској слози и љубави сви фра три Босне и Херцеговине, и готово сви су упирали своје погледе у Србију и Црну Гору, и отуда се надали ослобођењу. Нарочито им је мила била Србија, јер су њу сматрали Пијемонтом Срба и Хрвата. Било је више појединачних случајева гдје су млади фратри у своме одушевљењу и чежњи за слободом одлазили у Србију и тамо се с браћом договарали, како би се дигао устанак и како би се Босна ослободила. На то су будним оком пазиле османлијске власти и настојале да сваки покушај у клици угуше. Али млади и одушевљени франџевци нијесу мировали. Сјетимо се само фра Фрање Јукића, фра Анте Кнежевића, фра Томе Ковачевића и др., па онога покушаја фра Грге Шкарића, када „8 mladih hercegovačkih franjevaca sa svojim meštrom fra Grgom Škarićem učine 1868. eksces; ostave na Širokom Brijegu filozofijski zavod, i u namjeri da podignu ustanak, krenu prema Srbiji. Međutim ih osman-

lijska vlada pohvata i namjeru u korijenu osujeti“.⁷ А у херцеговачком устанку 1876. учествује, као војвода заједно са Србима, дон Иван Мусић, свећеник из Храсна. И о њему пјева Мартић у својим „Осветницима“.

А како се је прије окупације слагао и у љубави живио наш народ православне и католичке вјере, о томе би нам знао приповиједати многи старији човјек које је запамтио то лијепо вријеме и у томе времену оне наше добре и честите људе, који су тада били вође народне и душа народна.

Интелигенција је мозак народни, па како она мисли и ради, онако чини и народ. Наша интелигенција прије окупације, уколико се о њој може говорити, била је сасвим друкчија од оне послје окупације. Нарочито то вриједи за нашу браћу босанске Хрвате. Њихове бође и једина интелигенција прије окупације били су фрањевци, који су у исто доба били и наша српска интелигенција, јер се од нас нијесу ничим одвајали осим вјером. Вјеру и цркву држао је свако своју, по својем закону, а изван цркве били смо браћа и заједнички радиле на добру народном.

Како је то био лијеп живот, када је православно свештеник хранио и одгајао католичко сироче и очувао га у његовој католичкој вјери⁸, а католички фратар, или по нашем народном називу „ујак“, испомагао и у школи учио православно дјецу!⁹ Да, лијепа су то времена била! Дао Бог, да се опет поврате!

Да бих барем колико-толико сачувао успомену на та лијепа времена и да бих тиме дјеловао на данашњу нашу омладину – износим овдје на почетку ове књижице једну слику из

⁷ Kultura i b. fr. II str.197.

⁸ Тако је чинио пок. прото Илић из Тешња.

⁹ Фра Фрањо Лукић.

године 1873, дакле, на самих пет година прије аустроугарске окупације. Слика нам представља тадашњу православну и католичку омладину у Тузли са тројицом босанских фрањеваца, који се, као душевне вође народне, налазе у средини своје омладине. Они заузимају најодличније мјесто на слици; сједе у средини у трећем реду одозго. У народном су одијелу, а с фесовима на глави, као што је то онда обичај био. Први је фра Грго Стјепановић – парох из села Моранчана; до њега у средини фра Августин Слишковкић – парох из Тузле, трећи је по реду фра Паво Семун – парох из села Брежака.

Српска православна и католичка омладина тузланска са тројицом босанских фрањеваца, сликана у Тузли 1873 године. Види стр. 19.

По казивању г. Васе Црногорчевића, трговца из Тузле, који ми је и уступио ову слику, од тих 36 омладинаца и народних првака на слици, налазе се још у животу само двојица и то: г. Исаило Мићић и г. Јевто Танић. Ова су ми двојица

приповиједали да су се босански фрањевци, који су служили у Тузли и у околним католичким селима, увијек налазили у друштву и православне и католичке тузланске омладине. А између једне и друге омладине није било никакве разлике у мишљењу – живјело се у братској слози и љубави. Исто тако живјели су и наши свештеници католичке и православне вјере. Братски су се договорали о сваком народном послу и као вође народне утјецали на народ својим ауторитетом, остављајући свуда иза себе само траг братства и љубави.

На овој слици требао је да се слика, покрај своје духовне браће фратарара, и тузлански православни свештеник, покојни прото Цијетин Поповић, али га тога дана није било у Тузли. Био је отишао у село на дужност. „А да смо знали – прича даље г. Исаило Мићић – да ће се о нашем сликању некада водити рачуна, увјерен сам да бисмо и чекали проту Цвијетина и да бисмо саставили много љепшу и потпунију групу, па да види наша данашња омладина како смо ми стари живјели и како су се у нашој средини налазили наши стални савјетници, наше народне вође: свештеници и католичке и православне вјере.“

Међу те многе добре и честите фрањевце босанске спадају и ова тројица, што се 1873. насликаше у средини тузланске омладине и тиме на видан начин посвједочише да је сва она каснија наша пометеност и неслога унесена међу нас са стране, од наших непријатеља којима није ишла у рачун наша љубав, слога и братство.

Ето такви бијаху наши босански братри, наши народни „ујаци“ прије окупације Босне и Херцеговине.

Послије окупације туђинска управа ради на све могуће начине како би код фрањеваца угушила сваки траг старих симпатија према Србији, јер је Србију сматрала једниним

озбиљним противником коначног присаједињења ових земаља Хабзбуршкој монархији. Стога је употријебила сва могућа средства да помути ону љубав и оне братске одношаје који су до тада владали у нашем народу хришћанског и кршћанског закона.

Све што се је звало српским именом било је код те туђинске управе презрено и омражено, јер је то име било носилац оне старе идеје ослобођења и сједињења са Србијом. Стога је туђинска управа тражила ослонца у ономе другом имену, имену хрвтском, па је то име нарочито помагала, јер се је надала да ће под тим именом лакше освојити за се и за своје идеје срца и душе Босанаца. У старим границама Аустругарске монархије живјели су стољећима наша браћа Хрвати, па су били одани и привржени тој монархији и хабзбуршкој династији. Стога није никакво чудо да је та туђинска управа настојала да и у Босни и Херцеговини придобије што већи број нашега народа за ту идеју. У томе смислу има да се разумије и г. Станојевићево „стварање“ Хрвата, што не значи фактично стварање, већ придобијање за државну хабзбуршку идеју. Или боље речено: изједначавање менталитета наших босанских Хрвата са менталитетом оних у старим границама. Дакле, да не буду онога мишљења каквога су до тада били босански фрањевци.

Отуда се може протумачити да су симпатије наших франгара према Србима одмах послје окупације почеле бивати све хладније, док се на концу код већине од њих нијесу сасвим и угасиле.

Онај од њих, који би симпатисао са Србима или се чак Србином и признавао, горко би искусио сва прогонства и од стране власти и од стране цркве, као што нам лијеп примјер даје случај честитогa фра Владимира Матијашевића, који

због својих идеја још и данас борави далеко од свијета и културе, у Влашићким планинама, у најгорој и најзапуштенијој жупи, иако својим образовањем и интелигенцијом надвисује многога од својих другова.

Кад су фратри били придобијени за хабзбуршку државну идеју, онда је било лако придобити и душе њихова народа, јер су фратри још дуго времена били једина наша права интелигенција и људи од великог утицаја.

Али туђинска управа није била ни тим задовољна. Она је тражила још и више. Тражила је диреткну мржњу на све што је српско, а настојала да помоћу хрватског имена придобије и муслимане за ту своју државну идеју. И то је постепено постизавала на разне начине. Томе циљу служила је и школа. Ко познаје наше школске прилике за вријеме аустромађарске управе, томе је ствар потпуно јасна. Треба бити праведан, па ствар гледати онако како је доиста и била. Наше средње школе биле су расадници франковачког, а не напредног хрватства. Омадина је, нарочито католичка, одгајана у духу хабзбуршке државне идеје и негације српства. Отуда онај силни антагонизам између наших некадашњих ђака Срба и Хрвата.

Иако је нас Срба у средњим школама била увијек релативна већина, ми никада за туђинске управе нијесмо имали ни једнога српског уџбеника. Учили смо све из хрватских уџбеника у којима је језик каткада био управо накарадан. Професори су нам били готово све сами Хрвати, осим малог броја Словенаца. А међу овим професорима Хрватима риједак је био човјек напреднијих идеја.

Све су то већим дијелом били франковци и старчевићанци, који су у својој идеологији Србе негирали, а од муслимана и католика, макар које нације, настојали да створе добре

Хрвате, разумије се – у њиховом хабзбуршком духу. И тако су постајали у томе смислу Хрвати, не само они који су доиста и били прави Хрвати него и дјеца разних чиновника странаца. Главно је било да је неко католик, па је то довољно било да постане и добар франковац, Хрват. Код нас ти случајеви нијесу ријетки. Има их доста таквих, а родитељи су им: Чеси, Пољаци, Словаци, Талијани, Мађари, Нијемци или чак и Арбанаси. За нас би то била срећа, кад бисмо ми од тих странаца могли направити праве и честитие Хрвате, али, нажалост, они су Хрвати само по имену, а карактеристика им је да мрзе све што је српско, а воле све што је хабзбуршко и њемачко. Није риједак случај (а то знају и наши босански Хрвати), да ти, на тај начин створени Хрвати, и данас међу собом говоре њемачки, а хрватски језик презиру и сматрају простачким.

Док се је оваква политика проводила у нашим средњим школама, били су задовољни они који данас нападају г. Станојевића и г. министра просвјете. Онда се није могао наћи ниједан који би дигао свој праведни глас да заштити нас Србе од франковачке обијести, него је ударао по нама свим могућим погрдим изразима: називајући нас Власима, Циганима, влашким накотом итд.

У таквој атмосфери гушила се је сва Босна и Херцеговина. Напредан Хрват, пријатељ Срба, био је исто тако прогоњен и омражен као и Србин, а пријеким су оком гледани и они Хрвати који су били мирни и праведни и који нијесу били директно агресивни према Србима. А ако би се случајно одакле нашао, као бијела ворана, и који Србин – католик, на њега би се сручио сав бијес аустромађарске власти. Такви се нијесу могли одржати у босанској служби. Чим би се дознало за њихово мишљење, одмах су их, као шугаве овце, бацали преко

границе. Тако су нпр. протјерани двојица професора Далматинаца: Смодлака и Трипковић – само зато што су писали ћирилицом и симпатисали са Србима. У тузланској гимназији било је чак таквих професора франковаца, да су забрањивали дружење ђака православних са ђацима муслиманима, бојећи се да им ови посљедњи неће бити довољно добри франковци.

Иза балканских ратова, када је Србија са онако великим еланом победила Турску, осветила Косово и ослободила Стару Србију и данашњу Јужну Србију, онда су се истом почеле отварати очи млађој хрватској генерацији која почиње да у Србији гледа југословенски Пијемонт, а у Србима своју браћу. Млади Хрвати са оваквим идејама јављају се тада и у средњој школи, али их мрзе и прогоне и професори франковци и њихови још неосвијештени другови. За вријеме Великог свјетског рата, ови су млади и напредни Хрвати били прогоњени исто онако као и њихови другови Срби и тамновали су заједно по босанским тамницама.

Аусторугарска управа одмах после окупације настојала је да уништи свако српско обиљежје у Босни и Херцеговини. Забрањивала је српске књиге, српске слике, па чак и ћирилско писмо. Главни управник Босне и Херцеговине, министар Венијамин Калај, забранио је сам своју властиту, раније написану, *Историју Срба*, само зато што је у њој написао да су и Босанци Срби. Дакле, одмах се је ушло у Босну са неким планом, по којем треба радити да народ ових земаља прионе уз Хабзбуршку монархију, а да се омету све српске идеје које су нас приближавале мајци Србији. Мјесто ћирилског писма, што су га званично употребљавале турске власти, уводи се латиница. На енергично захтијевање Срба, уређено је да се у школи учи и ћирилица, али тако да је уче само Срби право-

славни, а латиницу католици и муслимани. У натурању латиничног писма, и школа и власти биле су нарочито агресивне према муслиманима. Њима су одмах с почетка издаване све исправе латиницом, а пошто су је морали и у школи учити, то се почеше њоме стално служити. Ћирилицом се нијесу смјели служити, све да су је и знали, јер је она сматрана чисто српским писмом, а све што је носило српско обиљежје било је презрено и омаловажено. Тај поступак власти и школе учинио је да се данас сви писмени муслимани служе искључиво латиницом, осим малог броја млађе интелигенције, која се признаје Србима.

Докле је ишла подвојеност и мржње на ћирилицу види се и из тога што је католици и многи муслимани ни данас не знају, а има чак и интелигената који нијесу прочитали ни једне књиге ћирилицом штампане. Обратна случаја међу Србима православним апсолутно нема.

А како су за нас Србе, наставнике, биле тешке прилике, навешћу само један примјер:

Школске године 1912/13. предавао сам у четвртом разреду тузланске гимназије српски или хрватски језик. Једном сам ученицима задао један чланак ћирилицом штампан, да га науче код куће добро читати.

Дабоме, Срби су га научили добро, а муслимани и католици врло слабо. Један муслиман није готово ни слова распознавао. Задам то исто још неколико пута и тај исти ђак ни четврти пут није знао читати. Та његова индоленција и уједно мржња на ћирилицу наљути ме, те му рекох: „Зашто то не научиш? Није то кинеско писмо. То је твоје као и моје. Ђедови ти нијесу ни знали другога писма.“ И шта мислите шта се догодило? Ђаци – франковци¹⁰ тужили су ме директору, и

¹⁰ Једноме од тих ђака отац је Пољак, а мајка Францускиња.

директор ме је позивао на одговорност. Кроз два–три дана иза тога, освануо је у „Hrvatskom dnevniku“ дуг новинарски чланак под натписом: „Velikosrpska propaganda u tuzlanskoj gimnaziji.“ Посљедице су биле, да је долазио чак и инспектор из Сарајева, испитивао ме о ствари и подијелио ми укор. А када сам 1914, као и већина српске босанске интелигенције, дошао у тамницу, и оптужен био ради велеиздаје, истражни ме је судија – *quis teneatis* – сасвим озбиљно испитивао и о овоме случају, наводећи као свједоке неке од тих мојих бивших ђака.

Ето такве су прилике владале у нашој средњој школи и такав је био паритет између ћирилског и латинског писма.

Рекао сам да је чак и наука била упрегнута у кола аустро-мађарске идеје. А да би се та идеја могла лакше остварити, тј. ове земље стално припојити Хабзбуршкој монархији – требало је уништити сваки спомен и свако обиљежје српства и српског имена у овим земљама, пошто се Срби нијесу могли ни на који начин придобити за ту идеју. Али кад се није могао уништити жив народ и његова култура, онда се је прибјего званичној науци која је требала да докаже, да ови данашњи Срби у овим земљама нијесу потомци старих Босанаца из времена босанског краљевства, него су они касније насељени из Србије, а овдје су старосједиоци само католици и муслимани. Стара босанска култура нема ништа заједничко са овим данашњим Србима у Босни. Они су се доселили из Србије и са собом донијелу своју ћирилицу, а оно старо писмо којим су писали стари Босанци и до окупације муслимани, то није стара ћирилица, то је посебно писмо – босанчица.

Босански муслимани, каже та званична наука, немају ништа заједничко са православним Србима, јер су Срби досељеници, а муслимани су потомци босанских старосједилаца,

такозваних богомила, који су послје заузећа Босне, по Османлијама, сви листом прешли на ислам. На тај начин требало је за аустромађарску идеју придобити и муслимане.

Ту званичну науку, коју је аустроугарска управа употребљавала у своје политичке сврхе, заступали су у већини слушајева браћа Хрвати. Неки њихови учени људи дали су се на тај посао, да научно докажу све то што сам напријед споменуо. И пишући и ширећи та крива мишљења, постигли су толико да и данас има много људи коју те тврдње вјерују, јер су тако читали у научним књигама и тако учили у школи.

Назив „босанчица“ за стару ћирилицу тако се је већ одомаћио да има образованих и интелегентних људи, не само међу Хрватима него и међу Србима, а међу странцима поготово, који држе да је тај назив оправдан и да је доиста постојало још једно посебно писмо на Словенском Југу, и то само у Босни, по чему се тобоже и зове „босанчица.“

Управо учену човјеку, којему је добро позната наша прошлост и наша стара култура, овакве су тврдње више него смијешне. Баш што се тиче „босанчице“, споменућу једну анегдоту из мога студентског живота. Дошавши на Универзитет донио сам собом из гимназије и знање о „босанчици“ као посебном писму. Једном у разговору са мојим многуваженим професором, г. Миланом Решетаром, споменуо сам ту „босанчицу“, нашто се он насмијеши па ме запита: „Какво је то писмо?“ Ја настојах да му одговорим, али ме учени професор претече и разјасни ми, да посеног писма босанчице нема, већ да има само стара ћирилица, која се је употребљавала на цијелом Балканском полуострву, осим Грчке, од Црнога до Јадранског мора.

Касније улазећи у науку било ми је јасно разлагање мога уваженог професора. Завирио сам мало дубље у то питање и

открио његову политичку позадину. Ћирилицом се је писало у Босни од најстаријих времена, почевши од Кулина бана па све до данас. Ко што све подлеже закону развитка, тако подлеже и писмо. И оно се је развијало. И оно није било увијек истога облика. Наше старо словенско писмо, названо по Св. Ћирилу – ћирилица, прошло је неколико фаза док је дошло до данашњег облика. И прије изума штампе, док су се књиге руком писале, постојала су два облика ћирилског писма, као данас – штампано и писано. Оно што је било слично данашњем штампаном писму, употребљавало се је за књиге које су понајвише писали учени калуђери по манастирима. Тим су писмом писали и дворски писари важније повеље на владарским дворовима. Мање и незнатније свари писане су брзо, због чега се такво писмо и назива брзопис или курзива, а одговарало је данашњем нашем обичном писаном писму. Што се облика тиче, то се писмо није разликовало по покрајинама, него је у свим балканским земљама у исто доба било потпуно једнако. Како се је у извјесно доба писало у Србији, тако се је писало и у Босни. Исто је писмо и на повељама цара Душана и на повељама краља Твртка. Тако иде паралелно из вијека у вијек. Облик писма Доситеја Обрадовића не разликује се готово ништа од писма којег босанског фратра из истога доба. А онако како је у извјесно доба писао какав муслиман у Београду, тако је писао и онај у Сарајеву. Разлика по облику почела је се опажати тек тамо од педесетих година деветнаестог столјећа. Друкчије су писали они који су пролазили кроз редовну школу, гдје се је учило по Вуковој реформи, а друкчије они који су били самоуци и учили од својих старијих, по старом начину. Данашња ћирилица, то је реформована Вукова ћирилица, а оно старо писмо, што се традиционално још и данас чува у понекој старој муслиман-

ској породици, то је стара ћирилица од прије двјеста и више година, која се с кољена на кољено чува у породици, и бивши ограничена на мали број људи и малу употребу, остаје код свога старог облика. Обликом тога старог писма служили су се и фратри босански све до почетка деветнаестог стољећа, а Срби православни до педесетих година истога стољећа. Писмом тога старог облика служе се и данас неке старе муслиманске породице, а у Плевљима и југоисточној Босни муслимани га називају: *Стара Србија*.¹¹ А *српским* су га *писмом* називали и стари фратри босански, о чему се може свако освједочити већ из самога наслова њихових дјела.¹²

У нашим конфесионалним школама прије окупације, и католичким и православним, учило се је и једно и друго писмо: и ћирилица и латиница, а називало се је, како каже фра Фрањо Јукић, „латинско и српско“ писмо.¹³ У мјестима гдје је била само једна школа, једне конфесије, похађала су је и дјеца друге конфесије. И то није никоме сметало, ни фратру ни православном попу. Сви смо до окупације живјели у братској љубави и слози и узајамно се помагали, а од окупације нас је туђинска управа раздијелила у два, каткада чисто непријатељска табора. Ми, слијепци, нијесмо то видјели, а неки од нас, нажалост, на виде ни данас, иако је ту туђинску управу враг однио у неповрат. Туђинцима је требала наша свађа и наша мржња, али барем данас треба да се освијестимо.

Као што је туђинцима требао назив „босанчице“, да докажу како ни муслимани ни католици немају ништа заједничко са Србима и ћирилицом, тако им је исто требао за исту

¹¹ Гласник зем. музеја 1909, стр. 119.

¹² Гласник зем. музеја 1901, стр. 339, 341, 342.

¹³ Бос. Пријатељ IV, стр. 191.

сврху и тај „научни“ доказ, да Срби православни нијесу аутохтони у овим земљама. Они су се, вели та нова „наука“, доселили из Србије, а у Босни су старосједиоци само католици и муслимани. Том „научном“ поставком хтјело се је приближити католике и мислимане једне другима, а уједно их удаљити од Срба православних, и на тај начин парализовати ону српску идеју, за којом су Срби тежили.

Ти несавјесни аустромађарски историчари, коју су такве бесмислене закључке стварали, хотимично су затварали очи пред свима, као сунце јасним доказима, који нам тврде и свједоче да су Срби православни у овим земљама исто тако старосједиоци као и католици и муслимани.

Помјерање становништва и разне мање или веће сеобе, које су се вршиле за вријеме турске управе, не односе се само на Србе православне, већ и на католике и муслимане, што ћу током овога расправљања и доказати.

Тим званичним историчарима истина је била споредна ствар, а главно им је био политички циљ. Жалосно је да су се међу те званичне историчаре помијешали и људи који би се могли озбиљно бавити науком и који су тиме компромитовали и себе и науку.

Један од тих људи, који се је иначе прије рата показивао као напредан Хрват или пријатељ Срба, написао је за вријема рата „Povijest Bosne“ и озбиљно као историчар изнио о нама Србима у Босни такве тврдње какве смо прије рата могли читати само у којем политичком чланку бившег „Hrvatskog dnevnika“.

Тај хрватски историчар није нико други но главом г. др Милан Прелог, бивши професор сарајевске гимназије, а сада треба да буде именован професором историје на загребачком универзитету. У својој „Povijesti Bosne“ он сасвим озбиљ-

но пише и тврди да смо ми Срби православни у Босни и Херцеговини колонизирани из Србије.

Прије него пређем на побијање његових неозбиљних и смијешних тврдњи, цитираћу овдје неке од њих, од ријечи до ријечи, да се јасно види шта тај човјек све о нама пише. Говорећи о унутрашњим приликама у Босни и Херцеговини за вријеме првих деценија османлијске управе, вели г. Прелог на једном мјесту овако:

„Prema ovim hijerarhičkim prilikama pred pad Bosne, nema gotovo nikakve sumnje da je broj pravoslavnih prije turskog osvojenja bio znatno slabiji od paterena i katolika. Upada u oči da je taj broj porastao odmah u početku turskoga osvojenja i da je porast pravoslavnih bio očito što dalje sve više favoriziran.“¹⁴

Мало даље вели:

„Naselja srpska u Bosni spominju se prvi put poslije kosovske bitke u okolini Jajca. Ovi naseljenici dolaze pod imenom Vlasi.“¹⁵

(...)

„U spomenicima XVI vijeka i dalje navode se iz Bosne u susjednu Hrvatsku i Slavoniju doseljeni Srbi, redovito pod imenom Vlasi, pod kojim imenom navlastito dubrovački spomenici zovu sve seljake, u prvom redu one u Bosni i Hercegovini. Da li su svi Vlasi po prvobitnom svom porijeklu Srbi, bilo bi teško ustvrditi. Jedino se dade kazati, da su oni dolazeći iz Srbije bili po svoj prilici već slavizirani. Da su pak, odmah, za prvih decenija turskoga gospodstva u velikom broju dolazili u Bosnu, o tome imademo pozudanih dokaza, a kasnije naseljavanje Srba tijekom XVI vijeka upravo je na stalnom dnevnom redu.“¹⁶

¹⁴ Повј. Босне у доба османлијске владе, I dio, 1463-1736, стр. 54.

¹⁵ Ibidem, стр. 55.

¹⁶ О. С, стр. 56.

Пишући о унутрашњим приликама Босне у 16. и 17. стољећу, говори о католичкој и православној цркви, па о овој последњој вели на концу свога разлагања:

„Broj pravoslavnih u Bosni i Hercegovini ne dade se ni približno odrediti kao broj katolika, jer nemamo izvještaja o tome. Katolički se vizitatori o tome izrazuju onako općenito, a veli da ih ima veća količina („maggior quantita“) od katolika, ili kao npr. Maravić, koji veli da su katolici pomiješani s Turcima i šizmaticima, od kojih je obiju broj veoma velik („quorum utrorumque numerus maximus est“). Nema sumnje da je u XVII vijeku pravoslavni elemenat bio brojem daleko veći od onoga katolika i da je u to doba bila uglavnom i dovršena njegova kolonizacija.“¹⁷

Ето тако пише брат Хрват о нама Србима у Босни и Херцеговини. По његовом историјском знању ми смо у овим земљама колонизирани из Србије. Та је колонизација почела последије косовске битке, јер се по његовом знању, ми Срби у Босни, спомињемо први пут иза косовске битке у околици Јајца.

Касније, кад су Турци освојили Босну, они су, каже он, ширили православље, па пошто тих православних Срба није било довољно у Босни, Турци су их колонизирали из Србије, и та је колонизација довршена у 17. стољећу.

То је резиме горњих његових тврдњи из *Повијести Босне*.

А сад да упитам нешто ученог господина колегу.

Какви су оно Срби у Босни, што их прије косовске битке спомиње у својим повељама велики босански бан, Матија Нинослав? Да по чем нијесу и они колонизирани из Србије? Упозоравам г. колегу на те повеље, штампане у Миклошићевим „Monumenta serbica“, а касније и у Смичикласовом

¹⁷ Ibidem, str. 155

„Codex diplomaticus“. А не би згорега било кад би прочитао и оно што сам ја о њима написао у посебној расправи.¹⁸ Можда би се дало доказати да је и бан Матија Нинослав још у првој половини 13. вијека водио великосрпску пропаганду? Али добро, ако би нам и успјело даказати да је бан босански Нинослав био шовиниста и плаћен од Србије да шири великосрпску пропаганду – како ћемо растумачити оно што двојица римских папа: Урбан III 1187. и Гргур IX 1227, називају Босну српском државом?¹⁹ Босна је у то доба била самостална бановина и није зависила од Србије да би је због тога називали српском државом. И томе мора бити неки разлог. Можда су и та двојица римских папа били у служби великосрпске пропаганде?!

Из овога се јасно види колико је неозбиљна и неистинити горња тврдња г. Прелога, да су Сри колонизирани у Босни и да се први пут спомињу полије косовске битке у околини Јајца.

А да ли је пораст православних био од стране Турака фаворизиран? Може ли у то ико паметан вјеровати? Зар Турцима нијесу биле све ђаурске вјере једнаке? Зашто би они фаворизирали православне, кад су баш православни били они који су им толико година пријечили пут у Европу?

Да, нејасно је нашим историчарима, зашто је тај број православних „porastao odmah u роџetku turskoga osvojenja“?

Разумије се, мора бити нејасно кад се закључци праве са том претпоставком, да у доба турскога доласка није ни било православних у Босни, него били само католици и накакви патарени.

Хотимично рекох: *некакви патарени*, јер су о њима наши историчари испрели такву причу да човјека муке стаје, док

¹⁸ Повеља Матије Нинослава, 1912.

¹⁹ Smičiklas, Codex dipl. II, str. 207, III, str. 274.

истину о томе питању сведе на праву мјеру. И то је једно врло важно питање из наше културне историје, које још није правилно ријешено и које чека на своје рјешење.

У то питање нећу овдје подробније улазити, јер оно захтијева посебну студију са великим научним апаратом. А Боже здравља, и та ће се студија објавити. Овдје ћу само некоја питања набацити, из којих ће се можда моћи добити индиректан одговор, ко су ти „патарени“ и одакле одмах иза турских освојења толики број православних у Босни.

Зашто се ти патарени иза освојења Босне никако и нигдје више не спомињу?

„Па одговор је јасан“ – рекли би бивши знанични аустро-мађарски историчари: „Патарени су листом прешли на ислам, чим су Османлије освојиле Босну.“

И доиста, такво мишљење влада данас говото код све муслиманске интелигенције. Тако је она учила у школи, а то је учење ишло у прилог аустромађарске идеје.

Требало је дакле наше муслимане увијерити у то да они нијесу потомци својих православних дједова, већ некаквих патарена или богомила. И стога – учили су их у школи – они немају ништа заједничко са данашњим православним Србима у Босни, јер су ти Срби касније колонизирани из Србије.

Па да видимо је ли то могуће и има ли све то логичке везе?

Познато је да су папе и мађарски владари прогонили јеретике – патарене – у Босни и њихову „босанску цркву“ кроз читава четири стољећа. И ти су јеретици и њихова „босанска црква“ свима тим прогонима јуначки одолијевали. По извјешћу папских мисионара уз ту су јеретичку цркву пристајали говото сви Босанци: и владари и властела и прости народ. Католицизам се је изнајприје сабирао око рударских мјеста

гдје су били насељени саски католици – рудари, и око тргова, гдје су Дубровчани и Приморци држали своје трговачке дућане. Око тих мјеста полако се је ширио [католицизам] и у околицу међу Босанце, али је већина босанског народа и на даље припадала „босанској цркви“.

Такво су стање и Турци затекли.

Је ли могуће да цио тај народ, који је припадао „босанској цркви“ и који се је вијековима борио за ту своју цркву и вјеру, наједном ту своју вјеру погази и да листом прими ислам?

Кад би то била истина, нема сумње да би нам савременици и то забиљежили, јер то би био један епохалан добађај – да једна цијела краљевина одмах послѣје турског освојења мијења своју вјеру као кабаницу и узима сасвим непознату вјеру свога осајача. Зар то не би зачудило и папу и сав западни свијет, који је дрхтао пред силним Османлијама? Зар их не би збунио тај догађај: да се је османлијска вјера наједном повећала за тако велики број? Зар се не би папа зачудио да су ти босански јеретици наједном прешли у ислам, а стољећима су се њему одупирали, и нијесу хтјели примити католицизам који им је много ближи од ислама? Зар све то не би изазвало баш ни једнога савременика, да нам забиљежи тај тако важан догађај?

Међутим, о томе немао ни једне биљешке. Шта више, имамо биљешака о прелазу на ислам поједних чланова из које фамилије, али о каквоме скупном прелазу нема ни спомена. Па и ти појединачни случајеви, што су се догађали и што су нам забиљезени, били су прелази понајвише из православља, а мање из католичанства, јер је католичка вјера била боље организована и стога боље чувана. А осим тога, из већег броја и могло је бити више прелаза, јер је познато да је православних у балканским земљама одувијек било више него католика.

Нико, никада и нигдје није збиљежио да је било каквих прелаза у ислам са [било] које друге вјере осим са православне и католичке.

А и тај прелаз на ислам није био многобројан, нарочито у првом почетку, јер Оаманилије то нијесу ни тражиле силом. Ислам се је ширио полако и постепено, и то не само у Босни него и у свакој балканској покрајини којом су Османлије били завладали.

Па како то, упитаће неко, да је муслимана ипак највише у Босни и Херцеговини?

Ко би поставио такво питање, тај или не зна наше прошлости или би хотимично хтио да залуђује неуки свијет.

Ево му јасна и тачна одговора.

Рекао сам да су миграцијама били подложени и наши муслимани. И ону су се селили из једнога краја у други, а развој историјских догађаја собом је донио да их се је највише сакупило баш у Босни и Херцеговини.

Познато је да су под османлијском власти биле некада све данашње балканске земље: Грчка, Бугарска, Србија, Босна, Херцеговина, Далмација, један дио Хрватске, Славонија, Сријем и Бачка, па чак и Угарска све до Будима. У самом Будиму поносно се је уздизала џамијска мунара и глас музејина разлијегао се по мађарској равници. Та османлијска власт у тим земљама није била годину или двије, није била децениј или два – већ у некима на стољећа. Са османлијском власти ширио се и ислам. Али кад су се отисла кола низа страну, и Османлије почеле губити ове земље једну за другом – онда су се и муслимани, из дотичних земаља, селили заједно са османлијском власти у оне границе у којима се та османлијска власт још држала.

Из свију тих горе побројаних земаља и покрајина, изузевши Грчку и Бугарску, ми имамо у Босни и Херцеговини му-

слиманских досељеника. А ако се запитамо: зашто су се селили баш у Босну и Херцеговону, одговор је сасвим лаган – зато што је Босна и Херцеговина најдуље остала под османлијском власти.

Многе муслиманске породице у Босанској Крајини дошле у из Лике, а неке чак и из Будима (Будимлићи), што и сами приповиједају. Сјеверна Босна појачана је досељеним муслиманским елементом из Славоније и Сријма, а источна – досељеницима из Србије. Још има живих људи који памте посљедње досељавање муслимана из Србије, а има и самих тих досељеника у животу.

Ето, то су главни разлози зашто је у Босни и Херцеговини тако велики број муслимана.

А зашто се, аналогно томе, муслимани нијесу иселили из Босне и Херцеговине кад су ове земље 1878. окупирали Аустријанци?

Нијесу зато што је Аустрија добила мандат да ове земље само привремено запосједне, па су се многи муслимани тврдо надали да ће се османлијска управа опет повратити. Али и покрај тога што се је у то вјеровало, ипак су се многи муслимани иселили из Босне и Херцеговине и отишли у турску царевину. Муслимане је, дакле, у Босни последије окупације задржавала, с једне стране – вјера у повратак Османлија, а с друге стране – обећање, да им се неће дирати у вјеру и иметак. А у оно вријеме, када је Аустрија освојила Лику, Славонију и Сријем, они се тамо нијесу могли никако одржати, јер им вјера није била призната, а осим тога натјеривали су их да пређу у католицизам.

Послије овога разлагања држим да је свакоме јасно да је горња тврдња о преласку цијеле „босанске цркве“ на ислам поупуно нетачна и да је смишљена само ради тога што се

„босанска црква“ послје уласка Османлија у Босну 1463. никако више не спомиње. Мјесто „босанске цркве“ наједном се јавља у огромном броју православље, и то у непрекинутом низу села на читавом територију Босне и Херцеговине. *Sapienti sat!* Овом констатацијом утврђене су двије чињенице. Прво: „босанска црква“, којој је припадао готово читав народ Босне и Херцеговине са својим владарима и великанима – није била јеретичка већ православна. Друго: појава православних у огромном броју одмах иза османлијског заузећа Босне доказује нам да су ти православни – они првашњи јеретици и чланови „босанске цркве“.

Зашто је нестало „босанске цркве“? Нестало је зато јер је нестало и босанског краљевства. „Босанска црква“ била је самостална православна црква, као што је: грчка црква, српска црква, бугарска црква, румунска црква итд. Свака балканска држава, како у средњем тако и у новом вијеку, настојала је да буде слободна и независна и у црквеном погледу, како је била и у политичком. Стога налазимо у средњем вијеку и самосталну „босанску цркву“.

Послије османлијског заузећа Босне и Херцеговине, „босанска црква“ се сјединила са „српском црквом“, под цариградском, односно охридском патријаршијом, а касније од 1557. под обновљеном пећком патријаршијом.

О овоме питању расправљају опширније у посебној студији, а овдје га само набацих, да побијем горњу тврдњу о исламизацији Босне и колонизацији са православљем.

А сад још нешто против ових двију тврдњи:

Из старих босанских споменика, који потјечу из 14. и 15. вијека, даде се констатовати да је Босна била и онда доста густо насељена. Погледајмо само било коју од оних повеља владара босанских у којима се спомињу градови, села и

жупе, што су их они давали на поклон властели босанској. На примјер: у повељама бана Стјепана Котроманића, писаним у времену од 1323. до 1331, па његова брата кнеза Владислава, па у повељама бана, а касније краља Твртка, спомињу се жупе Бањица и Врбања, а у Бањици – град Кључ, у Врбањи – град Котор (данашњи Кортор Варош), и у тим жупама многа села. А у то је вријеме босанска држава заузимала цијели онај територијум што га и данас заузима Босна и Херцеговина. То се лијепо види из повеља бана Стјепана Котроманића, који се у њима назива „по милости божјој господин всим земљама босанским и солским и усорским и Доњим Крајем и Хумској земљи“.

Исто тако у повељи краља Стефана Томаша од 22. августа 1446,²⁰ понављају се имена готово свих оних градова жупа и села која су се на више од сто година прије тога спомињала у повељама бана Стјепана Котроманића.

По попису житељства од 1910. установио сам да већина ових села и данас постоји, и да се налазе у данашњим срезевима: кључком, санском, которварошком, бањалучком и тешањском. Једном ријечи може се рећи да је цијела Босанска Крајина, која се у оно доба звала Доњи Краји, била и онда доста густо насељена. А најинтересантнија ствар у тим повељама је та што се из њих јасно види да су горе споменути и владари и властела као и остали народ тих градова, жупа и села – били припадници „босанске цркве“, коју папе и папски мисионари назваше јеретичком и патеренском.

У једној од горе споменутих повеља, бан Стјепан Котроманић даје у баштину великоме кнезу Гргуру Стипанићу нека села, а свјedoци су му поименице побројана властела са разних страна његове државе: од Загорја, од Неретве, од

²⁰ Гласник зем. муз. 1906, стр. 406.

Раме, од Думна, од Доњих Крајева, од Усоре и од Соли. Ова баштина, каже се у повељи, не може се ни порећи ни одузети, што не би испитала и одобрила „црква босанска“. „џо кн га не опитъль цръквъ босаньскъ“²¹. Та „црква босанска“, како се види из саме повеље, протезала се је на све горе побројане области, дакле, на цијели данашњи територијум Босне и Херцеговине.

А ко су представници те „цркве босанске“, види се из једне друге повеље од истога бана. То су дјед, велики Радослав (епископ босански), гости и старци и остала црква босанска.²²

А какве су вјере тај бан, његова властела, и та „црква босанска“ и њезини представници, јасно се види из повеље истога бана и његове мајке Јелисавете. У тој њиховој повељи заклетва гласи овако: „А тко се порече да е проклет Богом и Сином его, и пречистом Материју его, и часним животворештним крстом, и четирими евангелисти и думанадесете апостолма, и четирми десети учеников.“²³

А друга повеља истога бана завршује се овако: „А тко би то порекал [од] мојих осталих, да е проклет Оцем и Сином и Светим Духом и ·Д· [4] евангелисти и Светом Маријом и всим Богу угодившими, у си век и у придући, и да е причесник Ијуди Искаротском, тко би то притворил.“²⁴

Слично се свршава и повеља кнеза Владислава и жене му књегиње Јелене и сина им бана Твртка, у којој се спомињу многа властела, а међу њима неки изрично и из Доњих Крајева. Завршетак те повеље још је потпунији и у њему је јаче изражено догматичко вјеровање него у оној бана Стјепана.

²¹ Гласник Земаљског музеја, 1906, стр. 406.

²² Гласник зем. муз. 1906, стр. 405.

²³ Ibidem, стр. 407.

²⁴ Ibidem, стр. 408.

Тај завршетак гласи овако: „А тко ће то порећи или претворити, да е проклет Отцем и Сином и Духом Светим, и Материју Божијом, и четирими евангелисти, и дванадесете апостолама, и седамдесет и седми изабраними, и всеми Богу угодившими, у си век и у гредушти, и да е причесник Ијуде Скариотском, који преда Сина Божија на распетије за тридесет сребријех пенези, и који злиха вапијаше: пропни, пропни, пропни – крв на нем и на чедех его.“ „А се сврши на Сухој на Прозрачије, кда гредеше господин бан Твртко и прво у Хлмску земљу. А се писа Дражеслав дијак господина бана Твртка, а прво дијак великославнога господина бана Стјепана“.²⁵

А у другој једној повељи бана Твртка и мајке му Јелене, из год. 1354, налазе се при крају исте ријечи. Повеља је издана Влатку Влкосављевићу Кључком, када је била Народна скупштина (Станак у Милама)²⁶ све земље Босне и Доњих Крајева и Загорја и Хумске земље. Ту су се Влатку Влкосављевићу заклели бан Твртко и мајка му Јелена и још дванаест босанских великаша са разних страна босанске државе, да ће Влатку остати у баштину све оно што му је дао првашњи бан Стјепан. Сви су се заклели: „На моћех и на евангели“.²⁷

Припадници „босанске цркве“ са горњим догматичним вјеровањем и заклињањем на светим моћима и еванђељу – морају бити или православне или католичке вјере. Пошто се католичка вјера посебно спомиње, а посебно „босанска црква“, онда је ствар потпуно јасна – *Tertium non datur!*

И из споменути повеље краља Стефана Томаша из године 1446. јасно се види да су кнезови Драгишићи, којима се по-

²⁵ Ibidem, стр. 409.

²⁶ Село Миле постоји и данас у јајачком срезу.

²⁷ Ibidem, стр. 411.

веља издаје, као и становници оних многобројних села која се поклањају Драгишићима – сви припадници „босанске цркве“. У повељи стоји да се та села не могу Драгишићима никакo одузети, што не би било огледано господином дједом и „црквом босанском“ и добрим Бошњанима. „И с тим, са свим више писаним, предасмо их господину дједу Милоју, и дједу након дједа, у руке црквене.“²⁸

На крају повеље налази се исто проклињање за онога ко би то порекао, као и у повељама бана Стјепана и краља Твртка.

Судјеловање „цркве босанске“ при важнијим владарским одлукама није никакво чудо ни необична ствар. То исто, на длаку једнако судјеловање цркве, налазимо и у Србији. И тамо судјелују и одлучују црквене власти и црквене поглавице у свим важнијим стврима. Сјетимо се само скупштине у Скопљу и стварања „Законика“ Душанова.

Средњовјековна „босанска црква“ разликује се од „српске цркве“ само у народним називима својих црквених поглавица. Сједињавањем „босанске цркве“ са „српском црквом“, послије осаманлијског освојења Босне, преваладали су и код нас у Босни грчки називи, јер су нам долазили за црквене поглавице грчке владике.

Из старих босанских споменика даде се констатовати да су и остали крајеви средњовјековне Босанске краљевине (данашње Босне и Херцеговине) исто тако били добро насељени као и Босанска Крајина и да ту становници тих крајева већином припадали „босанској цркви“. Али за овај пут ја ћу нарочито узети у разматрање Босанску Крајину, јер је она за нас од великог интереса из два разлога. Прво: и данас се тамо налази у огромној већини православни елеменат. Друго: нај-

²⁸ Mon. Serb, str. 440.

ранији исељеници из тих крајева селе као православни Срби, и негдје, као Бојанчани у Словенији, чувају и данас и свој народни језик и православну вјеру. А и они што су одселили у Жумберак дуго су времена чували православну вјеру, док нијесу под притиском власти прешли у унијате у другој половини 17. вијека. Напротив су и они сачували свој домаћи штокавски говор, па се и данас налазе као мала оаза међу својим кајкавским сусједима.

Рекао сам да сам констатовао да и данас постоје готово сва она села која се спомињу у повељама 14. и 15. вијека (1323-1446), а становници тих села данас су у већини случајева православне вјере. Прије, за вријеме босанске самосталности, становници тих села били су припадници „босанске цркве“, то се јасно види из горе споменутих владарских повеља. А сад да се запитамо нешто: да ли су данашњи становници тих села потомци оних старих становника из времена 14. и 15. вијека, односно, да ли су данашњи православни Срби у тим селима потомци оних припадника „босанске цркве“? Ја држим, под стигурно, да у већини случајева јесу. А ево зашто: да су по освојењу Босне, од стране Османлија, ти припадници „босанске цркве“ листом прешли на ислам, увјерен сам да би данас у свим тим селима становници били исламске вјере, јер их османлијска управа не би тјерала са њихова посједа, па мјесто њих доводила и насељавала православне Србе, и то, како хоће бивши званични аустормађарски историчари – чак из Србије. То је једно; а друго: да су се сви стари становници из тих села иселили, па мјесто њих да су се доселили други, зар би било могуће да та села сачувају своја имена онако непромијењена, како су их имала у средњем вијеку? Држим да ни то није могуће, јер ми имамо доказа да су исељеници из једног краја, насељавајући се у другом

празном крају, давали својим новим насељима иста онаква имена какава су у строге крају оставили. Такав би случај морао бити и овдје. Међутим, то није. Погледајте само каратеристична и необична имена села која се спомињу још у 14. вијеку, а и данас постоје. На примјер: Пећи, Присјека, Козица, Саница, Бравско, Пишћеница, Сриједа, Врбљани, Добрња, Чечава... Сва наведена села и данас су насељена чисто православним Србима. У селима: Биљани, Кијево, Чапљи, Суходо, измијешани су православни и муслимани, а у селу Кљевци првославци и католици.

Осим тога, зар би било могуће, да исесљеници из тих крајева, који су били насељени искључиво припадницима „босанске цркве“, бјежећи испред османлијске власти, долазе у Хрватску као православни хришћани? Та нећемо ваљда вјеровати да су их тамошње католичке власти превеле из „болонске“ или „патаренске“ вјере – у православље? Ко то може да вјерује, нека вјерује.

А сад да видимо: када су се становници из тих крајева селили у Хрватску, и гдје су се налазили, и шта је с њима данас?

Кад су Турци освојили Босну, дошли су на сјеверозапад до Јајца и Кључа. Осим ових грдова заузели су још неке утврђене градове у долини Врбаса, идући од Јајца према Бањој Луци. Ту се изричито спомиње утврђени грај Звечај, чије рушевине и данас постоје под истим именом. У томе Звечају оставили су Турци, као заповједника посаде, потурченог Србина, Михајла Константиновића, родом из Островице у Србији. Он је касније, избавивши се тада из руку османлијских, настанио се у Пољској и тамо написао *Турску историју или хронику*. С турском војском учествовао је као јањичар у освајању Босне, па нам је забиљежио неке појединости које су врло драгоцјен материјал за историчара. Он сам приповије-

да да је угарски краљ Матија, исте године, 1463, у јесен, провалио у Босну и да је освојио од Турака и Јајце и Звечај. „А што је год било Турака у Јајцу и Звечају, мало се који од њих вратио у Турску, јер је краљ Матијаш хтео њих повести са собом; а ја хвалио сам Господа Бога, што сам се тако с поштењем вратио натраг међ христијане“.²⁹

Послије тога прогона Турака, Јајце је остало са својим сјеверним залеђем у рукама угарским као јајачка бановина све до године 1528.

И у осталој Босни нијесу Турци у почетку били тако јаки. То се најбоље види из онога похода угарске војске која је под вођством деспота Вука Гргуревића (Змај Огњеног Вука, унука деспота Ђурђа Бранковића), јајачкога бана Петра Доција и хрватскославонског бана Владислава Егерварија, провалила у децембру 1480. све до Врхбосне (данашњег Сарајева) и нагнала у бијег и самога босанског пашу, Даут-пашу. Три је дана пљачкала Сарајево и околину, па се онда повратила са многим заробљеницима.³⁰

Касније, кад се је Турска оснажила, па кад јој је успјело прећи Дунав и Саву и освојити много земљиште сјеверно од Дунава и Саве, а нарочито последије битке код Мохача 1526. – почела је ширити своје границе и према сјеверозападу, те је 1528. поново освојила тврди град Јајце и раширила своје границе преко цијелих Доњих Крајева, данашње Босанске Крајине. У то доба и почиње јаче исељавање крајишких Срба у Хрватску и даље на сјевер – чак у Словенију.

Прва већа сеоба била је 1530, а вијест о њој потјече из мјесеца септембра исте године.³¹ Ово исељавање Срба у Жумберак није ишло глатко, иако је владар аустријски на то

²⁹ Гласник српског ученог друштва, XVIII, стр. 149.

³⁰ Др А. Ивић: Историја Срба у Угарској, стр. 12.

³¹ Др А. Ивић: О првој српској сеоби у Жумберак, стр. 5.

био пристао. Насељавању Срба – Босанаца у Жумберак противили су се тамошњи становници старосједиоци. А ни наши Босанци нијесу ишли онако ућораво, него су унапријед преговарали са аустријским властима. Тако је гламочки војвода, син Владислава Стипковића, са још неколико кнезова и харамбаша, ишао лично краљу Фердинанду, да га замоле да исељеници буду примљени на аустријско земљиште.³² Аустријске су им власти обећале све могуће привилегије и Срби су у масама кренули да под хришћанском, аустријском управом, потраже своју нову домовину. Кад су у касну јесен 1530. прешли у Жумберак и настанили се на пустом, необрађеном и ненасељеном земљишту по њивама и шумама – наишли су на велики отпор тамошњих становника из околице, нарочито хришћанских спахија, који су то земљиште сматрали својим власништвом. Иако је краљ Фердинанд у два-три маха издавао наређења крањској влади, да се досељени Срби приме и населе, ипак то није ишло. Тако су Срби досељеници готово цијеле четири године остали такорећи под ведрим небом, и ту страдали од невремена и зиме. Дјеца, старци и жене умирали су у масама, а тако им је исто страдала и стока што су је са собом дотјерали из Босне.

Сталном насељењу Срба – ускока нарочито се је противила спахијска породица Ковачића, који су држали под закуп град и пусто земљиште Жумберак. Срби су, напротив, тражили баш то земљиште које је било пусто и необрађено. На то земљиште Срби су пали кад су побјегли ипод турске власти у Босни, па су се ту већ донекле привикли и хтјели би да ту стално и остану. Ово им је земљиште било мило и због тога што је далеко од турске границе па би ту могли мирно и безбрижно живјети.

³² Др А. Ивић, *ibidem*, стр. 6.

Преговори око њихова сталног насељења водили су се готово четири године, јер како рекосмо, дошли су у Жумберак у јесен 1530, а стално је насељење проведено истом у марту 1534.

Ових Срба – Босанаца, у тој првој сеоби, дошло је у Жумберак преко 350 кућа. Живјели су у задругама па је у неким кућама било по четири-пет браће, сваки са својом женом и дјецом. Ове задруге биле су племенске, јер по једној привилегији краља Фердинанда слободно им је било између осталог и то да свако племе за се бира по вољи и свога војводу.

Ови досељени Срби из Босне били су православне вјере све до друге половине 17. вијека када су присилно поунијашени. Језичке особине и данас су сачували. Говоре штокавским дијалектом јекавскога изговора, исто онако као и православни Срби у Босанској Крајини.³³

А да су ови босански досељеници доиста и старином из Босне, даде се закључити и по неким другим знацима. Имена њихова сасвим су једнака старим босанским именима, с којима се често сусрећемо у старим споменицима. Тако нпр.: Радоје, Вук, Драгослав, Милош, Станиша, Вукмир, Драгиша, Вукосав, Јурај итд. Један од њихових првака и војвода зове се Јурај Радивојевић. Баш ово име Јурај најбољи нам је доказ да су то старинци босански, а не преко Босне досељеници из Србије, како би то неки хтјели.

Грчко календарско име Георгије у нашим старим босанским споменицима редовно се пише Јурај, а у србијанским Ђурађ. Према томе је код нас у Босни било обично име Јурај, а у Србији – Ђурађ, мјесто грчкога имена Георгије. Данашња имена Ђорђо, Ђурађ, Ђуро (ово посљедње и код католика) уобичајила су се код нас много касније.

³³ Сви подаци о Жумберчанима су из горње Ивићеве расправе.

Дакле, Јурај Радивојевић био је припадник старе „босанске цркве“, а није никако досељеник из Србије у Босну, па онда тек из Босне у Жумберак, како неспретно хоће неки да докажу.

А да је то име Јурај било врло често и обично у Босни, може се свако увјерити из старих повеља босанских. Чак се спомиње и један кнез Јурај Радивојевић 1453. године.³⁴ Дакле, потпуни и имењак и презимењак овога нашег војводе Јурја Радовојевића, који је пред насиљем Турака негдје у гламочким врховинама оставио свој стари завичај и потражио други, бољи и мирнији, у Жумберку.

Осим тога, и сам начин сеобе доказује да су то били босански старинци, домаћини са великим задругама који бирају своје кнезове и војводе и шаљу их у име 350 задруга да преговарају с аустријским властима о њиховом пресељењу. Кад су од аустријских власти добили сва могућа обећања, истом су се онда кренули са свима својим члановима породице и потјерали са собом и све своје живо благо. Осим тога, сви Срби исељеници, како рекосмо, сачували су све до дана данашњег свој јекавски говор, исто онакав какав се говори у Босанској Крајини, а да су то били досељеници из Србије, зар не би тај говор био екавски, као што је код свих исељеника из Србије: у Срему, Бачкој и Банату?

Неки од ових Срба одселили су и даље на сјевер, у Доњу Словенију. Њихово се село зове Бојанци, у срезу Црномелу, близу Новог Места. Има их и данас око 50 кућа, а дијеле се на три племена: Врлиниће, Радојчиће и Кордиће. Врлинићи славе Св. Ђорђа, Радојчићи Св. Николу, а Кордићи Св. Лазара. Међу њима живи традиција да су се тамо доселили прије

³⁴ Mon. serb, стр. 383.

350 година, што би се отприлике slagalo са сеобом Срба – Босанаца у Жумберак.³⁵

Интересантно је да се међу првим жумберачким досељеницима спомиње и Радоје Кордић.³⁶ Вјероватно је да су данашњи Кордићи у Бојанцима, ако не потомци, а оно свакако рођаци тога Радоја Кордића; а да су и Бојанчани старином из Босне, упућује нас на ту вјероватност имена села у Босни: Кордићи и Радојчићи, што и данас постоје; прво – у срезу горњовакуфском, а друго – у срезу травничком.

Срби Бојанчани, иако се налазе са свих страна опкољени Словенцима, ипак су све до данас сачували и православну вјеру и народну српску свијест. А исто су тако сачували и „свој лепо стари јакавски говор, одело и обичаје“.³⁷ Баш што се тиче одијела, осјетио сам велику радост када сам у прилогу г. Жупанићеве расправе „Жумберчани и Мариндолци“ наишао на слике женскиња, чија се народна ношња готово на длаку слаже са ношњом наших сеоских жена из тзв. босанске Врховине: из срезова гламочког, варцарског, јајачког и кључког. У томе су погледу нарочито карактеристичне слике под бр. 8, 11 и 12.

На 8. слици ношња оне удате жене из Радатовића у Жумберку, па на 11. слици стара празнична ношња дјевојке Савке Кордићеве из Бојанаца у Словенији, живо нас подсјећа на нашу народну женску ношњу из Врховине, и то подударење у ношњи један је од врло јаких доказа да су Жумберчани и Бојанчани стрином из Босне.

Бојанчани су прије ослобођења имали у своме селу словеначку основну школу, а ове су школске године 1921/22. за-

³⁵ Податке о Бојанцима дао ми је рођени Бојанчанин г. Симо Врлинић, сада трговац у Америци.

³⁶ Др А. Ивић: О првој срп. сеоби, стр. 8

³⁷ Др Нико Жупанић: Жумберчани и Мариндолци, стр.9.

тражили од Покрајинске управе у Љубљани да им се пошаље Србин за учитеља у њихову сеоску школу, што им је и учињено по вољи.

Осим ове сеобе Срба – Босанаца у Жуберак и у Словенију, било је и других мањих и већих сеоба у Далмацију и у Хрватско приморје. Познати су такозвани сењски ускоци и њихови бојеви с Турцима и дијељење мегдана по Равним Котарима. Кома нијесу познати народни јунаци Јанковић Стојан и Смиљанић Илија?

Ово су биле сеобе Срба из Босне послје османлијског освојења 1463, али имамо ми и ранијих сеоба.

Једно раније, мање исељење Срба из Босне у Далмацију, било је још концем 13. вијека, за вријеме владе Младена Шубића. Он их је тамо насељавао као одличне војнике да му држе у покорности: Задар, Шибеник, Скардин, Трогир, Спљет и Клис.³⁸

Током 14. вијека биле су још двије сеобе у Далмацију, и то обје војничке нарави, а потпомагао их је сам босански бан Стјепан Котроманић, који је живио у пријатељству са Младеном Шубићем, зетом српскога цара Душана.³⁹

У то раније доба ти босански војници и исељеници у Далмацију спомињу се под именом Срби⁴⁰, а по вјери су шизматици⁴¹, тј. православни.

Ови докази о исељавању православних Срба из Босне у сусједне земље, и прије и послје османлијског доласка, јасно свједоче да су Срби православни у Босни и Херцеговини исто тако старосједиоци као и католици и муслимани, и да су они директни потомци оних старих Босанаца, припадни-

³⁸ Милаш: Православна Далмација, стр. 129.

³⁹ Милаш: *ibidem*, стр. 130. За Младеном је била сестра Душанова, Јелена.

⁴⁰ Милаш, о. с. стр. 129, 130.

⁴¹ Милаш: о. с. стр. 131.

ка тзв. „босанске цркве“. А каква је то црква била, то сам већ доказао.

Срби су, дакле, овдје од старине, а нијесу досељени из Србије. Чак се може рећи и то, да у Босни и Херцеговини има сразмјерно више досељених муслимана, него и православних и католика. А старосједиоци муслимани без икакве сумње потјечу од православних Срба – Босанаца. Да то тврдим има за то доказа. Прво: споменуо сам да је при доласку Османлија католичка црква, иако са мање припадника, ипак била боље организована у вјерском погледу, а католички свећеници, који су имали везу с Италијом и Римом, много образованији од православних, па су своје вјерне боље знали сачувати да не прелазе на ислам, него што је то био случај код православних. Друго: наши муслимани имају све традиције православних Срба. Они нпр. и данас, и као муслимани, на неки начин светкују неке православне свеце, као нпр. Илиндан, Ђурђевдан, Огњену Марију итд. Може се рећи да готово нема муслиманске куће у којој се на неки начин не прославља Ђурђевдан. Сјетимо се само на тај дан оних излета по околици вароши, кићења кућних и авлијских врата цвијећем и милодухом, везања љуљачки, девојачког свирања уз хармонике и веселог пјевања по цвијетним башчама и воћњацима. Све оно што весели млада срца православних Срба кад осване Ђурђевдан, то исто видимо и на лицу муслиманске младежи. Па је ли то случајно? Ја држим да није. Остали су то обичаји од старине, па се чувају и данас. Осим тога, у понекој старој муслиманској породици и данас живи традиција: ко су им били њихови православни прадједови. Тако нпр. Ризванбеговићи приповиједају да су потомци Ивана и Ђурђа Црнојевића, а муслиманска породица Опијачи у селу Црнићима, у Столачком срезу, поноси се тиме што по-

тјече од старе херцеговачке властеоске породице Милорадовића.⁴² Прије десетак година био је још у животу неки Хамза Опијач, који би обичавао рећи, кад би пролазио покрај старе православне цркве на Опанићима код Стоца: „Ово је задужбина мојих дједова.“ Традиција каже да је ту цркву подигао Храбрен Милорадовић.

Сви ови докази које сам навео током овога расправљања јасно свједоче да су све противне тврдње биле изречене и написане са политичком тенденцијом и мржњом на Србе и на свако српско обиљежје ових земаља. То је требало бившој аустругарској управи за постизавање њених циљева. И за те своје тенденције и циљеве налазила је, нажалост, учене људе међу хрватским интелектуалцима, који су таквим својим писањем и радом служили аустромађарској идеји и сијали раздор и мржњу међу једнокрвном браћом.

Овакве и сличне тврдње, какве је о нама Србима у Босни и Херцеговини написао Г. Прелог у својој „Povijesti Bosne“, писали су многи од наше браће Хрвата, мислећи да тиме служе правом и чистом хрватству, а, међутим, служили су своје рођеном угњетачу што је у ропским ланцима држао хрватски народ преко осам вијекова. То су за нас Србе биле праве, тешке и неопростиве увреде, јер су нам их та браћа свјесно наносила. Али данас, кад смо се нашли заједно у великој, ослобођеној и уједињеној Отаџбини, ми им Срби те увреде великодушно праштамо, а уједно и од њих тражимо да прелазе преко свега онога што је тако ситно и незнатно, као што је онај израз г. Станојевића о босанским политичким приликама за вријеме аустругарске окупације. Нека се наша браћа, босански Хрвати, сјете оне, за нас Србе страшне и паклене године 1914, и нека то сравне са новембром и де-

⁴² Ово ми је приповиједао г. Милан Ковачевић, трговац из Стоца.

цембром 1918, па ће видјети како су им њихова браћа, босанки Срби, паметни, разборити и великодушни!

Стога, браћо Хрвати, поносне Босне, прените се и освијестите се! Немојте увијек живјети у оним старим идејама, куда су вас завели и одвели пропагатори аусторумађарске идеје. Прените се и освијестите се, јер је нестало оне старе авети што нас је дражила једне против других. Нестало је свега онога што би нас могло дијелити. Заворавимо све увреде што смо их у незнању и нашој пасивности наносили једни другима. Заборавимо све, јер смо то чинили само у туђем интересу! Заборавимо и одгајајмо нашу омладину у духу наших великих пјесника: Мажуранића, Његуша и Прерадовића! Урежимо у њихова млада срца Мажуранићеве велике ријечи:

„Ah, da je proklet, ko cjeć vjere
Na svojega reži brata!“

Или оне златне Његушеве:

„Не пита се, ко се како крсти.
Но чија му крвца грије душу,
Чије л' га је додојило мл'јeko.“

Или оне, што их каже млађи брат у Прерадовићевој дивној пјесми „Браћа“:

„Krv je moja ona ista,
Što i tvoje žile puni,
Braća smo od jednog oca,
I junaštvo obadvaju
Za jednako svi poznaju.“

Да, браћа смо, па стога треба да једном истом братском љубави загрлимо нашу милу и драгу мајку – нашу заједничку Отаџбину!

Стога пођите браћо стопама ових великих пјесника и стопама великога Штросмајера и оних многих честитих фрањеваца босанских из доба прије аустријске окупације!

Немојте браћо оно незадовољство, које у нама данас влада због погрешака овога или онога појединца у државној управи, преносити и на саму државу нашу – драгу Отаџбину! Порадимо сви братски и заједнички да се све погрешке исправе и уклоне, јер то је у нашем заједничком интересу! Отаџбина чека на нас, а ми још увијек слијепо служимо туђим интересима.

Отворите ваша срца оној братској и великој љубави мајке Србије, која је за нашу слободу жртвовала преко милиона својих најбољих синова!

Отворите ваше душе оној великој и широкој души брата Шумадинца, па ћете видјети као је то топла и племенита душа!

Презрите све избезумљене појединце, који хотимично гријеше према великој Отаџбини, и тражите срца и душе оних многобројних и честитих Срба и Хрвата који ову Отаџбину воле и љубе!

Од вас нико не тражи да се одрекнете своје вјере и свога имена, које је и сваком честитим Србину мило и свето. Одреците се само оних туђих, на хрватство накалемљених идеја, и немојте дозволити да се хрватско име злоупотребљава у туђинске сврхе.

Зар вас не одушевљава Велика Хрватска, од Љубљане до Битоља?

Да, то је наша Велика Хрватска, исто тако и Велика Србија, јер је то наша мила и драга заједничка отаџбина. Зар ви не

видите, браћо, да смо ми срасли као кост и месо, и да нам нема живота једнима без других?

Прените се и освијестити се, па синовљевом љубави загрлите ову своју ослобођену и проширену Отаџбину!

Све наше мисли и сва наша осјећања сложимо у једно – у рад за напредак и бољу будућност, и нашу, и наше Велике Отаџбине! Она је наша мила мајка, која:

„Pune grudi ima mlijeka,
Puno srce krvi za nas,
A mi tužni još do danas
Pomislili na nju nijesmo!“ (Preradović)

Одбаците све старе, туђим утицајем створене мисли и идеје, па пригрлите оне великог пјесника Прерадовића, који нам овако пјева:

„Oj budite složni među sobom,
Popustite svak od svoje strane,
Primitite se svestranog jedinstva!
Ljubite se braćo jednokrvna!“⁴³

Љубимо се и поштујемо се, па ћемо бити сретни и задовољни, а наша драга и Велика Отаџбина напредна, моћна и славна!

У Тузли, 9. октобра 1921.

⁴³ Из Прерадовићева „Краљевића Марка“.